

Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Dini İnanç*

Religious Belief as an Evolutionary Accident

PAUL BLOOM

Çeviren / Translated by

OSMAN ZAHİD ÇİFÇİ

Aksaray University

Received: 16.01.15 | Accepted: 03.05.15

Abstract: This chapter discusses how religious belief emerges as a byproduct of 'highly structured' systems, or preexisting adaptations in the social world. It starts by presenting evidence that argues that the universals of religion exist because of the general habits of the human mind: The thought of having 'agents and designers' of everything, and having a common sense on dualism that bodies and souls are distinct. It further explains the implications of these habits of thinking.

Keywords: Evolution, religion, dualism, social structures, evolutionary accident.

* Bloom, P. (2009). Religious Belief as an Evolutionary Accident. *The Believing Primate: Scientific, Philosophical, and Theological Reflections on the Origin of Religion* (eds. J. Schloss & M. J. Murray). Oxford: Oxford University Press, 118-27.

Dini inançlar ve ibadetler, tüm dünyada “insan”la özdeşleşmiş evrensel kavramlardır. Yeryüzünde hiç ateist topluluk yoktur ve –bildiğimiz kadarıyla- tarihte de hiç olmamıştır. Bugün Batı Avrupa ülkeleri gibi yeryüzündeki en seküler toplumlara bakıldığında bile, içlerinde en azından dua etmek gibi manevi eylemler için bir araya gelecek kadar inançlı insanlar olduğu görülmektedir. Dünyanın geri kalanına –örneğin Asya, Afrika veya Amerika kıtalarına- bakıldığında ise, insanların dini inançlarının getirisi olan ritüelleri ve düşünceleri günlük hayatlarının merkezine oturtukları görülebilmektedir. Dinin ve dinle ilişkilendirilen tüm olguların biraz olsun takdiri olmaksızın, insanlığın varoluşu veya hukuk, ahlaki değerler, savaş ve kültür gibi insanoğluna ait olan hiçbir ögenin tam olarak “anlam içermesi” imkânsızdır.

Dini inançlar, bazı noktalarda insanların sahip olduğu diğer inançlardan farklı olarak “kafa karıştırıcı” olabilmektedir. Örneğin; insanların evrensel olarak sahip oldukları başka inançları düşünün: Maddeler somuttur; desteği olmayan nesnelere yere düşer; insanların aklı vardır; iki kere iki dört eder. Tüm bunlar, içinde yaşadığımız dünya şartlarında doğrudur. Bu durum, bu inançların, hayvanların doğruyu ve yararlı şeyleri seçebilme olgusuyla uyumlu olduğundan ‘doğal seleksiyon’ yoluyla oluştuğu veya biz insanların öğrenme kabiliyeti ve algı sahibi mekanizmalar olarak geliştiğimizi göz önünde bulundurursak ‘gözlem’ yoluyla meydana geldiği gibi iki ihtimali makul kılmaktadır.

Tanrı’nın evreni yaratmış olması, insanların ölünce cennete veya cehenneme gidecek olması veya Tanrı’nın duaları duyuyor olması gibi inançların temellerini açıklamak ise çok daha zordur. H. L. Mencken’in dediği gibi, dinin varlığı, insanlığın “inanılmazlara inanmaya yönelik hayret verici kapasitesi”ni sergilemektedir.¹ Mencken bir ateistti; fakat teistlerin bile kabul etmesi gerekir ki, hiçbir anlamda fiziki dünyayı gözlemleyen ve algılayan sistemlerden gelmedikleri düşünüldüğünde, bu inançlar gerçekten de akıl almazdır. Ağaçları veya kedileri görebiliyorken, herhangi bir gerçek anlamda Tanrı’yı göremeyiz. Ve evrimin bakış açısından, böyle inançlara sahip olmanın üretken başarıyı nasıl arttıracakını ve bu nedenle

¹ <http://www.positiveatheism.org/hist/quotes/mencken.htm>.

de –yerçekimi hakkındaki sezgilerden farklı olarak- dini inançların biyolojik bir adaptasyon için pek de muhtemel olmayan bir aday olduğunu söylemek oldukça zordur.

Bazı akademisyenler, dini inançları ayakta tutan bir adaptif değer gerçekten var olduğunu ileri sürerek bu son kısma katılmamaktadırlar. Doğüstü bir varlığa duyulan inanç, insanları muhtemelen daha ahlâklı ve dolayısıyla da eş veya sosyal partnerler olarak daha çekici kılmaktadır. (Bering 2006; Johnson and Bering 2006). Muhtemelen toplumların dini inanca sahip kesimleri, inançsız kesimlerden daha uzun süre yaşamakta ve inançsız olan kesimleri sayıca bastırmaktadır; bu nedenle de inançlar grup seçilimi yoluyla oluşmuş olabilirler (e.g., David Sloan Wilson 2002).

Başka bir alternatif ise dinin bir kültür ürünü olduğudur. Buna göre dini inançlar, bireyler tarafından sosyal öğrenme yoluyla edinilmiştir ve biyoloji veya evrim ile ilişkili olgulara (mantıksız olmayan herhangi bir anlamda) indirgenemez. Tanrı inancı, kedilerin veya ağaçların yarattığı algıyla benzerlik taşımaz; biz dini daha çok Roma tarihini veya basketbolun kurallarını öğrendiğimiz gibi öğreniriz. Bu bakış açısı altında, bazı dini inançlar özellikle “öğrenilebilir” ve “hatırlanabilir” olmaları nedeniyle evrenselleşir. Örneğin; Hristiyan inancına göre Tanrı, “beklenen” ve “dikkat çekici” kavramlarının mükemmel bir karışımıdır; dolayısıyla rahatlıkla insanların zihinlerine kazanabilmektedir (e.g., Boyer ve Ramble 2001). Bu bakış açısına göre din, bir mem kümesi olarak insan beynine bulaşıp manipüle eden kültürel bir parazittir (e.g., Blackmore 1999).

Bu bölümde ise üçüncü bir bakış açısını irdeleyeceğim. İnsanların sosyal dünyayı anlayabilmek için bazı sıkı-yapılanmış sistemlere sahip olduğunu ve dinin, bu sistemlerin bir yan-ürünü olarak ortaya çıkmış olduğunu ileri süreceğim (Bu savın farklı versiyonları için bkz.: Atran 2002a; Barrett 2004; Bloom 2004; Bloom 2007; Boyer 2001b; Guthrie 1993; Kelemen 2004; Pinker 1997; Pyysiäinen 2001b).

Din, bir adaptasyon değildir; öyleyse renkli görme veya çocuklarımıza karşı hissettiğimiz sevgi gibi bir şey de değildir. Dinin matematiği anlama kabiliyeti ya da video oyunları oynarken aldığımız zevk gibi, adaptif değerlere dayanarak ortaya çıkmış olmaktan daha çok, önceden var olan adaptasyonlara ait bir yan-ürün olması gerekir (Bkz. Gould and Lewontin, 1979).

Şunun altını çizmek isterim ki, bu tamamlanmış bir teori değildir; sadece “inanç” ve kültürden kültüre değişiklik gösteren bazı noktaları açıklamadan “evrensel inanç” üzerine odaklanmış bir teoridir. Hiç kimse, yaşamın Tanrı’nın isteğiyle Adem ve Havva ile başladığını, ruhun bedene üflendiği bir an olduğunu veya şehitlerin düzinelerce bakireye cinsel erişimle ödüllendirileceğini bilerek doğmaz. Tüm bu bilgiler öğrenilmek zorundadır. Elbette, öğrenmenin bu çeşidi, kendini diğer sosyal bilgi toplama yollarından ayıran son derece ilginç ve içgüdüsel olmayan özellikler taşıyacaktır (Bkz. Bloom and Weisberg 2007).

Dinin Evrenselleri

İnsan psikolojisiyle ilgili evrenseller, insan aklıyla ilgili derin olgulardan yola çıkarak oluşmuş olabilirler; fakat <<kesinlikle öyledir>> diyemeyiz. Bütün dillerde “ayak” kelimesinin tam karşılığının mevcut olması, örneğin, muhtemelen insanların “ayak”ları hakkında konuşmak istemelerinden kaynaklanmaktadır; “ayak” kelimesinin kendiliğinden herhangi bir kapasiteye sahip olduğu söylenemez. Aynı şekilde, tanrılara, ölümden sonra hayata ve benzer şeylere inanmak gibi inançlar, toplumdaki belirli evrensel ihtiyaçlara ve isteklere cevaben doğal olarak ortaya çıkmış oldukları için evrensel olabilirler. Bu açıdan bakıldığında, tüm bu evrenseller aslında yetişkinler tarafından oluşturulan ve çocuklar tarafından öğrenilen kültürel birer icattır.

Muhtemelen sosyal bilimlerde baskın gelen görüş budur. Fakat son birkaç yıldır, bu görüşün yanlış olduğunu ileri süren hummalı bir çalışma yürütülmektedir. Kültür, bu konuda bir miktar rol oynasa da, dinin bazı evrenselleri doğuştan gelen köklere sahiptir. Aşağıda, bu evrensellerin insan aklının iki genel alışkanlığı sayesinde var olduğuna dair birkaç kanıt sunacağım.

Birinci Alışkanlık: Araçlar ve Tasarımcılar Her Yerde

İnsanlar, antropolog Pascal Boyer’in “sosyal bilişin en büyük ganimeti” olarak tanımladığı şeye sahip: Uygun olmadığı zamanlarda bile aracılık da dâhil olmak üzere, çeşitli psikolojik statülere katkıda bulunma isteği. Bu oldukça rasyonel bir strateji (Bkz.: Barrett 2004). Canlılık-saptama amacıyla tetiği çekmeye hazır olmaya değer; çünkü aşırı-atıfta bulunan canlılığın bedeli daha azken (eğer çalıların hışırdağını duyduğunuzda

kafanızı çevirip bakarsanız ve hışırtının nedeni yalnızca rüzgârı, hiçbir şey kaybetmiş değilsinizdir); az-atıfta bulunulan canlılığın bedeli daha fazla olabilir (eğer kafanızı çevirmezseniz ve çalıkların ardından bir aslan varsa, sizi yiyebilir).

İnternasyonel atıflara olan eğilimimizin klasik gösterimi, Helder ve Simmel'in 1994'te oluşturdukları kare, üçgen ve daire gibi geometrik şekillerin psikologların planladığı şekilde tasarlanmış patikalarda hareket ederek bir hikâye anlattığı basit videoda mevcuttur. Bu videoyu izleyen insanlar, içgüdüsel olarak geometrik şekilleri, hedefleri ve istekleri olan spesifik karakterlere (kabadayılar, kurbanlar ve kahramanlar) benzettikleri ve çoğusunun aynı hikayeyi –psikologların anlatmayı hedeflediği hikayeyi- tekrarladığı görülmüştür. Yapılan ileri araştırmalar ise, bu deneyi birbirine bağlı figürler yerine hareket eden noktalarla veya grup halinde hareket eden “karakterlerle” yaptığınızda bile neredeyse aynı etkiyi yarattığını göstermiştir (Bloom ve Veres 1999). Küçük işaretlerden anlam çıkarma kapasitesi, yeni oluşmuş bir başarı değildir. Bebeklerde bile mevcuttur (e.g., Csibra, et al. 2003; Hamlin and Bloom 2007).

Antropolog Stewart Guthrie, bu eğilimin dini inançların bir açıklaması olarak önemini fark eden ilk modern akademisyendi (Guthrie 1993). *Faces in the Clouds* adlı kitabında Guthrie, insanların, pek çok gerçekdünya varlığını kullanarak insan karakteristiklerine atıfta bulunduğunu anekdotlar ve deneyler sunarak açıklamaktadır. Burada sıraladığı listede pek çok örnek mevcuttur: uçaklar, otomobiller, çantalar, çanlar, bisikletler, tekneler, şişeler, binalar, şehirler, bulutlar, depremler, ateş, sis, yiyecekler, çöpler, şapkalar, fırtınalar, böcekler, kilitler, yapraklar, Ay, dağlar, kâğıtlar, kalemler, bitkiler, çömler, yağmur, Güneş, nehirler, kayalar, kılıçlar, aletler, oyuncaklar, trenler, ağaçlar, volkanlar, su ve rüzgâr. İnsan aracılığına karşı duyularımız her daim o denli açıktır ki, tüm bunların gerçekten kazara mı kasten mi olduğunu görürüz. Guthrie'nin de dediği gibi “Kral çıplaktır” (Guthrie 1993: 5).

Guthrie bu savında bahsi geçen yargının animist dini inançların temelinde yattığını kastetmektedir. Bu aynı zamanda “tasarım” argümanı nedeniyle sarsılan genel eğilime katkı sağlayabilir – tasarım argümanı biyolojik ve doğal dünyanın bizzat kendisinin bir tasarımcının var olduğuna dair kanıt teşkil ettiğini ileri sürer. Hepimiz doğuştan “yaratılışçı”yızdır.

“Yaratılışçılık” özellikle Birleşik Devletlerde son derece popülerdir. 2007’de Newsweek tarafından yapılan bir ankette, Amerikalıların yarısının evrime hiçbir şekilde inanmadığı ve Tanrı’nın insanları şu an oldukları gibi yarattığına inandığı; kalan yarısının büyük bir çoğunluğunun, evrimin Tanrı tarafından gerçekleştirildiğine inandığı ve yalnızca çok küçük bir azınlığın evrime tam olarak inandığı ortaya çıkmıştır. Amerikalılar doğal seleksiyondan ziyade İsa’nın bir bakireden doğduğuna inanıyorlar.

Darwin’in evrim teorisine inanan azınlığın içinde ise evrimi, bir şekilde çarpıtanlar ve çoğunlukla türleri mükemmelliğe sürükleyen gizemli bir iç güç olarak görenler var. Biyolog Richard Dawkins’in de yakındığı üzere, insan beyni neredeyse adeta Darwinizmi yanlış anlamak ve evrimi inanılmaz bulmak üzere tasarlanmış! (Dawkins, 1986)

Doğal seleksiyon tıpkı kuantum fiziği gibidir: Onu –hatırı sayılır bir çaba göstererek- fikren kavrayabiliyoruz, fakat gerçek olduğunu asla tamamen hissedemiyoruz. Karmaşık bir yapı gördüğümüzde, onu inançların, hedeflerin ve isteklerin bir ürünü olarak algılıyoruz. Fiziksel dünyayı sosyal anlama biçimimizle anlamaya çalışıyoruz ve bizim için bir şey ifade etmesi başka türlü yollarla oldukça zor görünüyor.

Tasarımın bir tasarımcı gerektirdiğine dair coşkulu düşüncemiz kesinlikle bir sır değil; ve son derece anlaşılır olarak Michael Behe gibi Darwinizm karşıtlarının sömürdüğü bir argüman. Behe, 2005’te New York Times’daki köşesine şunları yazmıştı: “Tasarımın güçlü görünüşü, son derece basit bir argümanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır: Eğer bir ördek gibi görünüyor, yürüyor ve vakvaklıyorsa, öyle olmadığını ileri süren karşıt ve zorlayıcı bir kanıt da olmadığından, onun bir ördek olduğu sonucunu garanti edebiliriz.”

“Yaratılışçılık”a doğrultulmuş bu yargının öğretilenin aksine normal bir yargı olduğuna inanmamızın nedenleri nelerdir? Bununla ilgili üç kanıt mevcut: Birincisi, psikolog Deborah Kelemen “ayrım gözetmeyen teleoloji” (dünyayı tasarım ve amaç tünelinden gören bir görüş) ile ilgili pek çok kanıt keşfetti. Dört yaşındaki bireyler, her şeyin bir amacı olduğu konusunda ısrar ediyorlar. Örneğin; aslanlar hayvanat bahçesine gitmek, bulutlar yağmur yağdırmak amacıyla varlar. Kayaların neden pütürlü bir yapıya sahip olduğunu sorduğumuzda ise, yetişkin bireyler daha “fiziksel” açıklamalar yapmaya çalışırken; çocuklar “hayvanlar kaşındıkları zaman bir

yerlerini kaşıyabilsinler diye” gibi daha fonksiyonel cevaplar vermiştir.

İkincisi, psikolog George Newman ve ekip arkadaşları yaptıkları çalışmalarda, küçük çocukların ve hatta bebeklerin bile bir düzeni bir aracının kurmuş olması gerektiğini düşündüklerini keşfettiler. Çalışmanın bir bölümünde Newman ve ekibi, 3 yaşındaki bebeklere dağınık bir blok yığını gösterdiler ve bebeklere “Bunu kim yapmış olabilir; güçlü bir rüzâr mı yoksa kız kardeşin mi?” diye sordular. Çocuklar “her ikisinin de” buna sebep olmuş olabileceği cevabını verdiler. Fakat düzenli bir sırayla dizilmiş bloklar kendilerine gösterildiğinde, çocuklar da tıpkı yetişkinler gibi aynı soruya “kız kardeşin” yapmış olması gerektiği cevabını verdi. Yalnızca “zeki” bir varlık düzen oluşturabilirdi. Bir başka çalışmada Newman ve ekibi, “düzenli bir blok yığınının yuvarlanan bir top sayesinde oluştuğu” gösterilen bebeklerin bile bir şaşkınlık göstergesi olarak daha uzun süre baktıklarını fark etti (Newman, et al. manuscript).

Son olarak, psikolog Margaret Evans çocuklara ve yetişkinlere “hayvanların nereden geldiği” konusunda basit sorular sorduğu ve cevaplarda “yaratılışçı” ve “evrimsel” yaklaşımlar sunduğu bir dizi çalışma yürüttü. Yetişkinler, beklenen yanıtlar arasında farklılık gösterdi: Bazıları Yaratılışçılığı savunan muhafazakar toplumlara; bazıları da evrimi savunan seküler toplumlara mensuptu. Fakat Evans’ın çalışmaları, hem evrimci hem de muhafazakar kesim tarafından yetiştirilmiş çocukların “yaratılışçı” yaklaşımlara meyilli cevaplar verdiğini gösterdi (Evans 2000; Evans 2001). Bunlar gösteriyor ki, eğer doğal bir varsayılan varsa, bu kesinlikle “yaratılışçılık” olmalı; “evrimcilik” değil.

İkinci Aışkanlık: Sağduyulu Düalizm

Küçük çocuklar cansız fiziki varlıkları psikolojik varlıklardan daha farklı biçimde düşünürler. Saf fizik, saf psikolojiden farklıdır. Fakat bazı araştırmacılar, ben de dahil, daha güçlü bir sav ürettik: İnsanlar olarak biz, bedenleri ve ruhları birbirinden ayrı şeyler olarak algılıyoruz. Dolaylı olarak Düalizm’in Plato ve Descartes gibi filozofların savunduğu şekliyle güçlü ve esas halini destekliyoruz (Bkz. Bloom 2004).

Bu açıdan bakıldığında, bizim sahip olduğumuz Düalizm kavramı – biri maddi nesnelere, diğeri tüm sosyal varlıkla başa çıkmak için- sahip olduğumuz iki ayrı bilişsel sistemin doğal bir yan-ürünü. Bu sistemler

kıyaslanamaz ürünlere sahipler ve Düalizm evrimsel bir rastlantı olarak ortaya çıkmakta.

Düalizm, çocuklara kendiliğinden geliyor. Sorulduğunda, doğrudan ve dolaylı olarak okul-öncesi çağdaki çocuklar “beynin” zihinsel yaşamın yalnızca bazı kısımlarından –örneğin matematik problemleri çözmekten-sorumlu olduğuna ve dişlerini fırçalamak, arkadaşının kardeşine aşık olmak veya kanguru taklidi yapmak için zihinsel aktivitenin gerekli olmadığına inandıklarını söylüyorlar (Gottfried, et al. 1999; Johnson 1990; Lillard 1996). “Bunları insanların bedenleri yapıyor, beyinleri değil” diyorlar.

Eğer bedenler ve ruhlar ayrı olgular olarak düşünülürse, öyleyse diğeri olmadan yalnızca birine de sahip olabilirsiniz. Örneğin, sandalyeler, ağaçlar ve fincanlar “ruhları” olmayan –dolayısıyla hedefleri, inançları, istekleri olmayan- birer beden olarak düşünülebilir. Tam da bu noktada dinleri düşünürsek, Düalizm, dolayısıyla, bedenleri olmayan “ruhlar” hayal etmeyi de mümkün kılmaktadır. Örneğin Hıristiyanlık ve Yahudilik’te, evreni oluşturan, mucizeler yaratan ve duaları duyan bir Tanrı vardır. O doğmamıştır ve doğurmayandır; sonsuz hoşgörüyü, adalete ve merhamete sahiptir. Fakat hiçbir gerçek anlamda, bir bedene sahip değildir.

İnsanoğlu olarak sahip olduğumuz bu Düalizm anlayışımız, bizlere insanların “bedenlerinin ölümünü” atlatabilecekleri ihtimalinin kapılarını açmaktadır. Dinler, “ruhun” kaderi hakkında pek çok değişik yaklaşım sunmaktadır: Cennet’e veya Cehennem’e gidebilir; bir çeşit paralel evrene göçebilir veya başka bir insanın ya da hayvanın bedenine bürünebilir. Aslına bakarsanız, dünyanın ölüm dolayısı ile bedenlerinden göç etmiş eski ruhlarla dolu olduğu inancı yeryüzündeki pek çok kültürde mevcuttur. Ve bu inancın, tıpkı “Yaratılışçılık”ta olduğu gibi çocuklara kendiliğinden geldiğine dair bazı kanıtlar bulunmuştur. Bering ve Bjorklund (2004) farklı yaş gruplarından çocuklara ölen bir farenin hikayesini anlattı ve onlara farenin belirli “özellik”lerine ne olmuş olabileceğini sordu. Farenin bedeninin biyolojik özellikleri konusunda soru sorulduğunda çocuklar, ölümün beden üzerindeki biyolojik etkilerini ve beyninin artık çalışmadığını belirttiler. Fakat, psikolojik özellikler sorulduğunda, çocukların çoğu durumda “devamlılık” olacağını belirtti. Çocuklara göre ölü fare açlık hissedebilir; düşünebilir; bir şeyler isteyebilirdi. Beden gitmişti, fakat ruh hâlâ yaşıyordu. Ve çocuklar bu olguya yetişkinlerden daha çok inanıyorlardı.

Sonuçlar

Bu bölümde insanların “aracı”ya karşı duydukları aşırı hassasiyet, düzenin zeki bir tasarımcı tarafından tasarladığına inanmaya yönelik sahip oldukları doğal eğilim ve beden-ruh ikiciliği gibi erkenden ortaya çıkan ve evrensel olan bilişsel yargılara sahip olduklarına dair bir sav ileri süreceğim. Tüm bunlar, tanrılara ve ruhlara, evrenin tasarlanarak yaratıldığına ve ölümden sonra hayata inanmayı doğal kılan şeylerdir. Bunlar, bir dinin doğmasına neden olan tohumlardır.

Bu sav tartışmaya açıktır. Kuşkusuz ki bazıları “çocuklara” çok fazla atıf yapıldığı ve kültürün ve öğrenmenin oynadığı rolü azımsadığımı düşünebilir. Bazıları ise, din kavramına özel spesifik adaptasyonların oluşuna neredeyse hiç atıfta bulunmadığımı ileri sürebilir. Bu tarz teori adaylarının arasında ayırım yapmak, muhtemelen bilişsel din biliminin ana araştırma programıdır.

Bu araştırma hakkında daha genel bir itiraz daha mevcuttur. Pek çok kişi, bu tarz psikolojik sorguları tamamen “din karşıtı” olarak görmektedir. Argümanı en kaba hale sokmak için, bazıları, insanların neden Tanrı’ya inandığını açıklayan bir projenin en sonunda Tanrı’nın aslında var olmadığı sonucuna ulaşabileceğini düşünerek, projenin büyük ihtimalle ateist bir proje olduğu konusunda endişelenebilirler.

Bu kaba haliyle, argüman savunulamaz konumdadır. Bazı psikologlar insanların nasıl olup da “beş kere beşin yirmi beş ettiğini” öğrenip bunun gerçekliğinden şüphe duymadıklarını araştırmaktadırlar. Bu psikologlar, aslında yanlış olan fakat doğru bilinen inançların temellerinin peşindedir. Daha genel ifade etmek gerekirse, “Neden insanlar X’e inanıyorlar?” sorusuyla “X doğru mu?” sorusu birbirinden son derece farklıdır. Bu farklılık, başka alanlarla birlikte düşünüldüğünde kendini daha iyi göstermektedir: Neden çoğu insanın Mars’ta zeki varlıkların yaşadığına inandığını araştıran psikologlar, eğer buldukları sonuçların dünya dışı varlıkların varlığıyla ilgili süregelen tartışmalara kanıt olabileceğini düşünürlerse yanılırlar.

Yine de, bu argümanın daha zayıf bir versiyonunun daha makul olduğu söylenebilir. İnsan psikolojisi üzerinde yapılan deneysel çalışmaların hiçbirinin dini inancı çürütemediği doğruyken, bir yandan da, bazı teoriler “inananların” rasyonelliğine meydan okuyabilir (Bkz. Mackie 1983).

Mars'ta zeki varlıkların yaşadığına inanan bir insanla tanıştığınızı varsayın. Ve bu insanın bu inanca “canı öyle istediği için” sahip olduğunu keşfettiniz. Mars'ta hayat olduğuna inanıyor; çünkü öyle olmasını umuyor. “Gerçekten Marslılar olsaydı ne harika olurdu!” diye açıklıyor bunu size. Bilgibilimciler arasında “bir inanç sahibi olmak için” gereken mantıklı nedenlerin ne olması gerektiği konusunda bir fikir birliği olmasa da, bu nedenler ne olursa olsun, “öyle olmasını istiyor olmak” geçerli bir sebep olarak kabul edilmemektedir. X'in olmasını istemek, onun olduğuna inanmak için seçilebilecek en korkunç neden olarak görülmektedir. Mars'ta gerçekten hayat varsa bile, bu durumda tanıştığınız kişi kazara haklı çıkmış oluyor, fakat bu durum onun inancının hâlâ mantıksız nedenlere dayandığı ve bu nedenlere bakarak ona inanırsanız, sizin de mantıksız olacağınız gerçeğini değiştirmiyor.

Teist inançlara giden pek çok rota arasından, bazıları mantıklı argümanlar içeriyor –tasarım argümanı gibi. Frank Sulloway ve Michael Shermer insanlara inançlarının temelini ne olduğunu sorduklarında, verilen cevaplar en çok “harika tasarım / muhteşem doğa / mükemmellik / evrenin karmaşıklığı” kategorilerinden birine düşmüştü (Shermer 2003). Diğer teistlerin ise “hiçbir” sebebi yoktu. Onlar Tanrı'nın var olduğuna neden-sizce emindiler. Bu ise en sık verilen ikinci cevaptı: “Tanrı bizim içimizde, onu her gün her yerde görüyoruz.”

Tahmin edilebileceği üzere, bu cevaplar ile ne yapmak gerektiği üzerine pek çok tartışma mevcut (e.g., Mackie 1983; Plantinga 2000). Ancak, yine de, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, inanca giden rotalardan bazılarının rasyonel ve temelleri olmayan rotalar olduğu görülmektedir. Eğer bir psikolog teistlere, Tanrı'ya duydukları inancın aslında “koruyucu / kollayıcı baba” figürüne duydukları içsel bir istekten kaynaklandığını söyleseydi, muhtemelen incinir ve tepki gösterirlerdi. Çünkü “isteğe dayalı düşünce” bir şeye inanma için fazla aptalca bir sebep ve kimse aptal olmak istemez.

Kabul edilmelidir ki teolojik açıklamalar çoğu zaman çürütülemez olurlar ve bu durum özellikle dini inançların temelleri ile ilgili savlar söz konusu olduğunda oldukça geçerlidir. Eğer her şeye gücü yeten bir Tanrı varsa, bütün evreni doğuştan kendisine inancak şekilde tasarlayabilirdi. Özellikle, bu bölümde gelişmiş olan sav “doğru” olabilir ve dini inanç evrimsel anlamda bir rastlantı olabilir (aslında doğal seleksiyonun asıl

hedefi inanç değildir ve inanç başka bir adaptasyonun yan-ürünü olarak ortaya çıkmıştır); veya aslında bir rastlantı değildir ve ihtişamlı bir ilahi planın yansımasıdır. Daha açık olmak gerekirse, bilişsel din bilimi ile bulunan hiçbir sonuç Tanrı'nın varlığını ya da dinin temelleriyle ilgili inançları çürütememiştir. Fakat psikolojik sorgular bize yine de inanan insanlardaki rasyonellik ve nedenselliğin eksik oluşu ve aynı bağlamda, diğer gezegenlerde hayat olduğuna inanan bir insanın zihinsel statüsü hakkında birşeyler söyleyebilmiştir.

Plantinga (1991) bu mesele hakkında karakteristik olarak algısal bir tartışma hazırlamıştır. Dini inançların temelleri hakkındaki bazı görüşlerin, inanan insanları bilişsel olarak kusurlu gösterdiğini belirtmekte; fakat argümanına, başka psikolojik koşullar altında incelendiği takdirde ateistlerin de aynı şekilde –hatta daha kötü- görünebileceğini ekleyerek devam etmiştir. Plantinga, Tanrı'ya olan inancın doğuştan edinildiğini ileri süren Calvinist teoriyi desteklemiştir:

Bir yerlerde bir Tanrı var ve her şeyin 'iliğine' kadar işlemiş durumda. Buradan anladığımız, Tanrı'nın okulda ilk olarak öğrenilmesi gereken bir doktrin değil; aksine, her birimizin ana rahminden beri en iyi bildiğimiz ve doğanın asla unutmamıza izin vermediği bir şey olduğudur (Calvin 1960: 43-4, Plantinga 1991).

Calvin'e göre, ateizm günahlardan doğmuştur. Haklılığın olmayışı, bazı insanlara Tanrı'nın su götürmez gerçekliğini reddetme güdüsü kazandırmıştır. Eğer öyleyse, o zaman insan doğası hakkındaki olguların meydan okuduğu şey ateistlerin rasyonelliği (ve ahlaki değerleri) olmalıdır.

Bu Calvinist teori, oldukça ilginç ve önemlidir –üstelik insan doğası hakkındaki nativist savları test edebilmektedir. Plantinga (2000) konuyu, Tanrı'ya olan inancın biraz olgunluk gerektirdiğini (doğuştan gelmediği için) ve kendisini ancak ve ancak doğal hayatın zaferleri gibi bazı tecrübelerle maruz kalınarak tetiklendiğinde açığa vurması gerektiğini ileri sürerek genişletmiştir. Bu bağlamda, bu inanç teorisi Chomsky'nin dil teorisine oldukça benzemektedir. Chomsky'nin teorisi, bazı çağdaş araştırmacıların, Calvin'in doğuştan gelen inancın temellerine ilişkin ileri sürdüğü teist inancı kabul etmeden destekledikleri bir teoridir (e.g., Johnson ve Bering 2006)

Ben biraz daha septik bir yaklaşıma sahibim. Yukarıda, bazı dini inançları oluşturabilecek doğuştan gelen görüşleri inceledim ve bu tarz düşüncelerin evrensel ve tüm kültürlerin birer parçası olduğunu ileri sürdüm. Ancak, -Calvin'in teorisindeki gibi- tek bir Tanrı'ya olan inancın öğrenilmemiş olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Bildiğimiz kadarıyla böyle bir inanç evrensel değildir ve sosyal etkileşim olmadan ortaya çıkamaz. Plantinga (2000: 197), Tanrı'nın farkında olmanın doğal, yaygın ve unutulmasının, görmezden gelinmesinin veya yok edilmesinin kolay olmadığı bir farkındalık türü olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, bu özelliklerin Tanrı'dan ziyade 'olağanüstü' bir inanç tipine daha çok uyduğunu belirtmiştir.

Her ne olursa olsun, bunların hepsi tamamen deneysel fakat aynı zamanda bize hem teistlerin hem de ateistlerin rasyonelliği hakkında bilgi veren önemli konulardır. Dolayısıyla böyle bir araştırma, Tanrı'ya inanmanın mantıklı olup olmadığını önemseyen herhangi bir kimse için tamamen "ilgi" meselesidir.

Kaynaklar

- Atran, Scott (2002a), *In Gods We Trust: The Evolutionary Landscape of Religion* (New York: Oxford University Press).
- Barrett, J. L. (2004), *Why Would Anyone Believe in God?* (Walnut Creek, Calif.: AltaMira Press).
- Bering, J. M. (2006), 'The Folk Psychology of Souls', *Behavioural and Brain Sciences*, 29: 453—62.
- Bering, J. M. and D. F Bjorklund (2004), 'The Natural Emergence of Reasoning about the Afterlife as a Developmental Regularity', *Developmental Psychology*, 40: 217—33.
- Blackmore, Susan (1999), *The Meme Machine* (New York: Oxford University Press).
- Bloom, Paul and C. Veres (1999), 'The Perceived Intentionality of Groups', *Cognition*, 71: B1—B9.
- Bloom, Paul and D. S. Weisberg (2007), 'Childhood Origins of Adult Resistance to Science', *Science*, 316: 996—7.
- Bloom, Paul (2004), *Descartes' Baby: How the Science of Child Development Explains What Makes Us Human* (New York: Basic Books).

- Bloom, Paul (2007), 'Religion is Natural', *Developmental Science*, 10: 147–51.
- Boyer, P. and C. Ramble (2001), 'Cognitive Templates for Religious Concepts: Crosscultural Evidence for Recall of Counter-intuitive Representations', *Cognitive Science*, 25: 535–64.
- Boyer, P. (2001b), *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought* (New York: Basic Books).
- Calvin, J. (1960), *Institutes of the Christian Religion*, trans. Ford Lewis Battles (Philadelphia, Penn.: Westminster Press).
- Csibra, G., S. Biro, O. Koos, and G. Gergely (2003), 'One-Year-Old Infants Use Teleological Representations of Actions Productively', *Cognitive Science*, 27: 111–33.
- Dawkins, Richard (1986), *The Blind Watchmaker: Why the Evidence of Evolution Reveals a Universe Without Design* (New York: Norton).
- Evans, E. M. (2000), 'Beyond Scopes: Why Creationism is Here to Stay', in K. Rosengren, C. Johnson, and P. Harris (eds.), *Imagining the Impossible: Magical*,
- Evans, E. M. (2001), 'Cognitive and Contextual Factors in the Emergence of Diverse
- Gould, Stephen J. (and R. C. Lewontin (1979), 'The Spandrels of San Marco and the Panglossian Paradigm: A Critique of the Adaptationist Programme', *Proceedings of the Royal Society of London (Biological Sciences)*, 205: 581–98.
- Gottfried, G. M., S. A. Gelman, and H. Schultz (1999), 'Children's Early Understanding of the Brain: From Early Essentialism to Naïve Theory', *Cognitive Development*, 14: 147–74.
- Guthrie, Stewart E. (1993), *Faces in the Clouds* (New York: Oxford University Press).
- Hamlin, J. K., K. Wynn, and P. Bloom (2007), 'Social Evaluation by Preverbal Infants', *Nature*, 450: 557–8.
- Johnson, Carl Nils (1990), 'If You Had My Brain, Where Would I Be? Children's Understanding of the Brain and Identity', *Child Development*, 61: 962–72.
- Johnson, Dominic and Jesse Bering (2006), 'Hand of God, Mind of Man: Punishment and Cognition in the Evolution of Cooperation', *Evolutionary Psychology*, 4: 219–33.
- Kelemen, D. (2004), 'Are Children "Intuitive Theists"? Reasoning about Purpose

and Design in Nature', *Psychological Science*, 15: 295–301.

Lillard, A. S. (1996), 'Body or Mind: Children's Understanding of Pretense', *Child Development*, 67: 1717–34.

Mackie, J. L. (1983), *The Miracle of Theism: Arguments For and Against the Existence of God* (New York: Oxford University Press).

Newman, G. E., F. C. Keil, V Kuhlmeier, and K. Wynn (manuscript), 'Sensitivity to Design: Early Understandings of the Link between Agents and Order', *Proceedings of the National Academy of Sciences*.

Pinker, Stephen (1997), *How the Mind Works* (New York: Norton).

Plantinga, Alvin (1991), 'Theism, Atheism, and Rationality', *Truth Journal*, 3: 1–8.

Plantinga, Alvin (2000), *Warranted Christian Belief* (New York: Oxford University Press).

Pyysiäinen, I. (2001b), *How Religion Works: Towards a New Cognitive Science of Religion* (Leiden: Brill).

Scientific and Religious Thinking in Children (Cambridge: Cambridge University Press), 305–31.

Shermer, Michael (2003), *How We Believe: The Search for God in an Age of Science* (New York: Freeman).

Wilson, David Sloan (2002), *Darwin's Cathedral: Evolution, Religion, and the Nature of Society* (Chicago, Ill.: University of Chicago Press).

Öz: Bu yazı dini inancın 'yüksek yapılı' sistemlerin bir yan ürünü ya da önceden varolan uyarlamalar olarak toplumsal dünyada nasıl ortaya çıktıklarını tartışmaktadır. Yazı, insan zihninin genel alışkanlıkları yüzünden dinin evrensellerinin varolduğunu iddia eden kanıtın sunulmasıyla başlar: Her şeyin 'etkenleri ve tasarımcıları' olduğu düşüncesi ile bedenler ve ruhların ayrı olduğu şeklindeki düalizm konusunda bir ortak duyuya sahip olma düşüncesi. Yazı ayrıca bu düşünme alışkanlıklarının birbirine karşıtılımlarını da açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrim, din, düalizm, sosyal yapılar, evrimsel rastlantı.

